

Pod pojmom „mali narodi sovjetskega Severa“ razumemo 26 staroselskih etničnih skupnosti Sibirije, sovjetskega Daljnega vzhoda in evropskega sovjetskega severa, ki jim danes bolj ali manj upravičeno dajejo oznako narodov in so še na začetku tega stoletja bili na prehodu iz brezrazredne skupnosti v razredno družbo. Kljub temu, da že od nekdaj naseljujejo velikanska prostranstva (najmanj 10 milijonov kvadratnih kilometrov), so izredno maloštevilni. Po zadnjem popisu iz leta 1979 jih je okrog 160.000; njihovo število – vzeto v celoti – v zadnjih letih zelo počasi narašča, toda še ob začetku stoletja je bilo marsikatero plemo obsojeno na pogin. Nedvomna zasluga oktobrske revolucije je dejstvo, da se danes pičila polovica malih narodov Severa lahko pohvali tudi z lastno pisano književnostjo, nekateri njihovi ustvarjalci pa so dosegli tudi mednarodno priznanje. Podobnosti v zgodovinski usodi, v materialni in duhovni kulturi so povzročile, da imajo tudi njihove nastajajoče književnosti številne skupne poteze.

PREGLEDI

Silvo Torkar POSKUS KRATKEGA ORISA KNJIŽEVNOSTI MALIH NARODOV SOVJETSKEGA SEVERA

Po jezikovni oznaki delimo male narode Severa na naslednje skupine:

1. finska – Saami (Laponci)
2. ogrska – Hanti (Ostjaki) in Mansi (Voguli)
3. samodijska (samojedška) – Nenci (Samojedi, Juraki), Enci (hantajski in karasinski Samojedi), Nganasani (Tavgijci), Selkupi (Ostjako – Samojedi)
4. tunguška – Evenki (Tunguzi), Eveni (Lamuti), Negidalci, Nanajci (Goldi), Ulči, Oroki, Oroči, Udegejci
5. turkotatarska – Dolgani, Tofalari (Karagasi)
6. eskimsko – aleutska – Eskimi, Aleuti
7. paleoazijska
 - a) Čukči, Korjaki, Itelmeni (Kamčadali), Čuvanci
 - b) Nivhi (Giljaki), Jukagiri (Oduli)
8. Ketj (Jenisejski Ostjaki)

Njihovo številčno stanje leta 1979 pa je bilo naslednje:¹

<i>narodnost</i>	<i>število (v tisočih)</i>	<i>ohranilo materin jezik (v %)</i>
Nenci	30	80,4
Evenki	28	43,1
Hanti	21	67,8
Čukči	14	78,3
Eveni	12,3	56,7
Nanajci	10,5	55,8
Korjaki	7,9	69,1
Mansi	7,6	49,5
Dolgani	5,1	90,0
Nivhi	4,4	30,6
Selkupi	3,6	56,6
Ulči	2,6	38,8
Saami	1,9	53,0
Udegejci	1,6	31,0
Eskimi	1,5	60,7
Itelmeni	1,4	24,4
Oroči	1,2	40,6
Ketj	1,1	61,0
Nganasani	0,9	90,2
Tofalari	0,8	ni podatka

<i>narodnost</i>	<i>Število (v tisočih)</i>	<i>ohranilo materin jezik (v %)</i>
Jukagiri	0,8	37,5
Aleuti	0,5	17,7
Negidalci	0,5	44,4

Tu je naštetih le tistih 23 narodov, ki jih vsebuje sovjetska popisna statistika, medtem ko za Oroke, Ence in Čuvance novjših podatkov ni. Število Orokov in Enccev ocenjujejo na 400 oz. 300,² medtem ko je Čuvancev, ki jih danes prištevajo k Čukčem, čeprav so po izvoru Jukagiri, okrog 700.³ Njihov materin jezik je danes bodisi čukotski (luoravetlanski), bodisi ruski. Nekateri avtorji prištevajo med severne narode oz. jezike Kereke in Aljutorce (v paleoazijski skupini), izpuščajo pa zato južnosibirske Tofalare in težko opredeljive Čuvance.

Večino omenjenih ljudstev so si Rusi podvrgli že v 17. st., ko so prodrli do Tihega oceana; izjema so bili le Čukči, ki so jih Rusi pokorili šele konec 19. st. Domačini so morali plačevati ruski državi visok davek (jasák) v kožuhovini, na veliko pa so jih odirali še ruski trgovci. S tem in pa s pokristjanjenjem (ki pa je bilo sprejeto le na zunaj) je Rusija nasilno posegla v življenje staroselcev. Alkohol, zlasti pa nalezljive bolezni so razredčile in uničile marsikatero pleme. Staroselci Severa so vse do 20. st. ostali nomadi, ukvarjali pa so se z lovom, ribolovom in jelenorejo. Njihov življenjski prostor je bil (in je ostal) pas tundre in tajge v Sibiriji in na Daljnem vzhodu, le Saami živijo izključno v evropskem delu države, na polotoku Kola.

Oktohrska revolucija je v 20. letih sprožila kulturni prevrat tudi med severnimi narodi. Pomembno vlogo pri tem je imela dejavnost komiteja za pomoč narodnostim severnih pokrajin (Komite Severa) pri sovjetskem parlamentu v letih 1924-1935. Med njegovimi člani so bili tako vidni politični delavci (Lunačarski, Enukidze) kakor priznani strokovnjaki za severne narode, znanstveniki (V. G. Bogoraz-Tan, L. J. Šternberg itd.), načeloval pa mu je član predsedstva parlamenta P. G. Smidovič (umrl 1935). Leta 1926 se je začelo sistematično znanstvenoraziskovalno delo pri ustvarjanju pisav za jezike narodov Severa. Tedaj je bila ustanovljena severna fakulteta leningrajske orientalistične visoke šole. Leto poprej so pri leningrajski delavski univerzi zbrali 20 študentov iz vrst severnih narodnosti, jih opismenili v materinem jeziku in jim dali navadno splošno izobrazbo.⁴

Že pred revolucijo so v okviru programa ruske akademije znanosti vsestransko proučevali čukotski, korjaški, jukagirski, eskimski, itelmenski, aleutski, nivški, delno pa tudi evenkovski in evenski jezik. Severne narodnosti in njihove jezike so raziskovali najpogosteje le posamezni entuziasti, ki so pri tem kazali pretežno teoretično zanimanje. Ob koncu prejšnjega stoletja pa je pomembne in obsežne raziskave severnih jezikov opravila skupina narodovoljcev, izgnanih na Daljni vzhod. V. I. Johelson je proučeval korjaški, jukagirski in aleutski jezik, V. G. Borogaz-Tan čukotski, itelmenski in evenski, A. J. Šternberg pa nivški, ajnski in deloma nanajski jezik. Sestavili so tudi prve slovarje in slovnice teh jezikov, ki so po svoji vsebini in duhu bile tuje misijonarstvu in kolonialnim stremljenjem carizma. Pravoslavni misijonarji so namreč v 19. st. ustvarili več abecednikov in druge literature za severne narode, misleč, da bo domorodcem to pomagalo pri učenju cerkvenih tekstov (za Eskime leta 1848, za Nanajce leta 1884, za Hante leta 1879 itd.). Toda ti učbeniki očitno niso postali orodje za

razvoj nacionalne kulture, podobno kot Baragovi abecedniki za ameriške Indijance niso omogočili nastanka izvirne literature v ustreznih jezikih.

Leta 1930 se je leningrajska severna fakulteta preoblikovala v Visoko šolo za narode Severa (Institut narodov Severa), pri njej pa so ustanovili Znanstvenoraziskovalno združenje. Istega leta so na leningrajski pedagoški akademiji A. I. Hercen odprli severni oddelek, ki je odigral izjemno vlogo pri pripravi nacionalnih kadrov za narode Severa.

Prvi abecedniki v jezikih severa so bili rokopisni in so jih sestavljali šolski učitelji na terenu. Prva tiskana knjiga v severnem jeziku je bil nanajski abecednik z začetno čitanko *Bongo-Bithe* (Prvo pisanje), izdan v Habarovsku l. 1928.⁵ Že takrat so se začeli tudi poskusi velikodržavnih elementov, da bi onemogočili izdelavo pisav za male narode, ker da so premaloštevilni in preveč zaostali. Komite Severa se je takšnim poskusom odločno uprl. Njegovo razformiranje l. 1935 in smrt večine njegovih pobudnikov ter dejavnih članov se je še kako odsvitala v praktični nacionalno-jezikovni politiki na Severu v drugi polovici 30. let in pozneje.

Znanstvenoraziskovalno združenje pri Visoki šoli za narode Severa je pritegnilo k delu jezikoslovce, etnologe in študente. Ob koncu leta 1930 je pripravilo osnutek „enotne severne abecede“ na podlagi latinice, ki je bil v začetku leta 1931 tudi potrjen. Januarja 1932 je bila sklicana prva vsruska konferenca o razvoju jezikov in pisav narodov Severa, na kateri so sodelovali predstavniki znanstvenih, vladnih in založniških ustanov ter delegati s terena. Na njej so sprejeli resolucijo, ki je potrdila načrt utemeljitve naslednjih 14 knjižnih jezikov: 1. saamskega, 2. nenškega, 3. mansijskega, 4. hantskega, 5. selkupskega, 6. ketskega, 7. evenkovskega, 8. evenskega, 9. nanajskega, 10. udegejskega, 11. čukotskega, 12. korjaškega, 13. nivškega, 14. eskimskega. Konferenca je predlagala, da naj se formirata poleg tega še itelmenski in aleutski knjižni jezik, prouči pa naj se tudi možnost formiranja nganasanskega in jukagirskega knjižnega jezika. V resnici se je ta program že po dveh letih skrčil na enajst jezikov, ker da Saami, Keti, Itelmeni in Udegejci v zadostni meri obvladajo ruščino in se lahko že od prvega razreda učijo v ruščini. V omenjenih jezikih so vseeno izdali abecednike in nekaj učbenikov, medtem ko v aleutščini ni izšla nobena knjiga. Po vojni sta tudi nivški in selkupski jezik ponovno ostala brez pisane literature, tako da moremo med „utrjene“ knjižne jezike uvrstiti le naslednjih devet:⁶

<i>izdano v letih 1928 – 1966</i>	<i>knjig</i>	<i>z naklado</i>
1. čukotski	308	563000
2. evenkovski	239	654000
3. nanajski	192	248000
4. nenški	158	344000
5. evenski	143	217000
6. mansijski	105	129000
7. korjaški	88	140000
8. hantski	87	222000
9. eskimski	58	57000

Toda če napravimo analogen pregled za leta 1971, 1973, 1978, 1980 in 1981 (vsoto), tedaj dobimo malce drugačno sliko:

<i>jezik</i>	<i>knjig</i>	<i>z naklado</i>
1. čukotski	40	81700
2. nenški	13	46200

jezik	knjig	z naklado
3. hantski	10	15500
4. evenkovski	9	24500
5. mansijski	8	9100
6. evenski	5	11500
7. nanajski	2	2200
8. eskimski	2	4000
9. saamski	2	4000
10. korjaški	1	800

Knjigi v saamskem jeziku sta izšli leta 1981 in zdi se, da bo ta jezik kljub vsemu postal knjižen. Napovedujejo celo izdajanje jukagirskih knjig (doslej so jukagirske literarne prvence izdajali le v ruščini), obljublajo pa tudi skorajšnje ustvaritev pisav za itelmenski, aleutski, ketski, enški, nganasanski in selkupski jezik.⁷

V letih 1936-1953 so v vseh knjižnih jezikih severnih narodov latinico zamenjali s cirilico.

Poleg prvih abecednikov, učbenikov in slovarjev so se v severnih jezikih začeli pojavljati tudi prvi časopisi. Prvi je bil stenski časopis *Tajga in tundra*, ki so ga pisali prvi predstavniki severnih narodov na delavski univerzi v Leningradu v šolskem letu 1925/26. Pod vodstvom predavateljev so se učili pisati v materinih jezikih in objavljali svoje prve članke, prve literarne poskuse v svojem časopisu. Ko so končali šolanje, so postali prvi časniki pri časopisih v severnih jezikih, ki so v začetku 30. let začeli izhajati na terenu.

Za prva dela pisane književnosti malih severnih narodov lahko štejemo kratke pripovedi, črtice, folklorne zapise, ki so bili zbrani v knjigi *O našem življenju* (Leningrad 1929), namenjeni za berilo v šolah Severa. Napisali so jih študenti severne fakultete na leningrajski orientalistični visoki šoli, bile pa so večinoma dokumentarne in avtobiografske narave. V letih 1928-33 je izšlo tudi pet zbornikov *Tajga in tundra*, v katerih so študenti s Severa objavljali svoje vtise o doživetem, članke o tem, kar jih je vznemirjalo. Pri odkrivanju umetniških talentov so odigrali pomembno vlogo krožki avtorjev in prevajalcev-začetnikov pri Visoki šoli za narode severa.

Med vzgojitelji prvega rodu severne inteligence v Leningradu so bili: etnolog, jezikoslovec, folklorist prof. V. G. Bogoraz, ki se je že leta 1899 proslavil kot pisec *Čukotskih pripovedi*; znanstvenik S. N. Stebnicki, ki je urejal zbornike korjaških pravljic, prevajal v korjaščino dela Puškina in Turgenjeva, pomagal korjaškima pisateljema K. Kekketynu in L. Žukovu pri nastajanju prvih korjaških literarnih del; V. A. Avrorin, jezikoslovec, ki je v letih 1932-33 skupaj z L. in A. Beldy ustvaril prve nanajske pripovedi, v 60. in 70. letih pa se je aktivno boril za ohranjanje malih jezikov v šolah (umrl leta 1978).

V začetku 30. let in pozneje je izšlo več knjig ruskih pisateljev o življenju severnih narodov, ki so pomembno vplivale na prve literarne poskuse domorodskih piscev. Med njimi je spet treba na prvem mestu omeniti Bogoraza – Tana (1865 – 1936, roman *Preporojeno pleme*, 1935), Vladimira Arsenjeva (1872 – 1930, knjigi *Po usurijski pokrajini*, 1921 in *Dersu Uzala*, 1923), Mihaila Ošarova (1894 – 1943, roman *Velika jelenja karavana*, 1934), Tihona Sjomuškina (1900 – 1970, roman *Alitet odhaja v hribe*, 1947 – 48), Genadija Gora (r. 1907, več povesti v letih 1937 – 40).

Ena prvih knjig, ki je odkrila bralcem umetniško nadarjenost narodov Severa, je bila zbirka črtic *Na skrajnem Severu* (1933) prvega jukagirskega

pisatelja Tekki Oduloka (Nikolaja Spiridonova), ki je leta 1934 kot prvi med predstavniki severnih narodov obranil kandidatsko disertacijo. V njej realistično pripoveduje o srečanjih s staroselskimi prebivalci – svojimi rojaki ob Kolimi. Poseben uspeh pa je doživela povest *Življenje Imteurgina starejšega* (1934), ki je nastala ob uredniškem sodelovanju ruskega pesnika Samuila Maršaka in so jo kmalu prevedli tudi v zahodni Evropi. V njej je „živo prikazana socialna in nacionalna tragedija Čukčev v predrevolucijskem obdobju.“⁸ Dogodki so popisani verodostojno, v lakoničnem jeziku in z velikim poznavanjem podrobnosti iz življenja na Severu. Pripovedovalec vidi resničnost kakor prvobitni jelenorejec, za katerega je značilno povsem konkretno dožemanje sveta. Knjiga deluje izredno prepričljivo, ob izidu sta jo visoko ocenila M. Gorki in A. Tolstoj. Tekki Odulok je l. 1938 postal žrtev stalinskega terorja, star komaj 32 let.

Mnoge literature v svojem zgodnjem razdobju nujno doživljajo veliko „folklorno“ fazo, ki se izraža v aktivni in vsestranski obdelavi motivov in likov ljudske ustvarjalnosti, v nasičenosti tematike in stilistike s posebnimi „folklorizmi“. Mlade severne literature takšne izrazite faze niso poznale,⁹ kar pa seveda ne pomeni, da niso poznale vpliva ljudske poezije. Severni narodi so imeli literarno pismene in nadarjene ljudi, ki so se zanimali za ustno poezijo, pravljice in izročila preteklosti. Toda književniki, ki bi skušali v jeziku folklorne govoriti z bralci, so redki. Za silo bi lahko mednje uvrstili dva Korjaka: Kecaja Kekketyna (1918 – 1943 ?), avtorja povesti *Zadnja bitka* (1936) in Leva Žukova (1915 – 1937), ki je napisal zgodovinsko povest – pravljico *Notajme* (1937). Povesti temeljita na folklori; tu so izkoriščena mnoga izročila, pravljice, miti, legende. Toda folklorne kot take tu ni. Povesti imata enoten siže, na katerega so nekako nanizana dela ljudske tvornosti. Jezik je literarno obdelan. Folklorni junaki so se spremenili v realne žive ljudi; fantastika pravljic je močno potlačena. Medplemenske bitke preteklosti so obravnavane v luči današnjih idej – idej miroljubnosti in prijateljstva med narodi.

Pogostejša pot v pravo nacionalno literaturo je pri severnih narodih šla preko biografskih del. Takšne so povesti *Hojalhot* (1939) in *Hlapec Evnyto* (1936) Korjaka K. Kekketyna, *Moje otroštvo* (1936) Evenka Nikolaja Tarabukina (1910 – 1950), *Tam, kjer teče Sukpaj* (1950) Udegejca Džansija Kimonka (1905 – 1949), *Nikitovo otroštvo* (1938) in *Rdeči shod* (1938) Evenka Nikite Saharova (1915 – 1945), *Na bregu Male Jukonde* (1949) Mansijke Matre Vahruševe.

Med pomembne predvojnne ustvarjalce sodi Neneč Nikolaj Vylka (leto rojstva neznano, umrl najbrž leta 1942) s svojima socialnima povestima *Vylka na otoku* in *Marja* (1937 – 38).

Mlade literature se običajno začenjajo s poezijo ali pa ta v začetku vsaj prevladuje. Toda pri narodih Severa se ta zakonitost ne pojavlja. Pri korjaški, nenški in čukotski literaturi je bila od vsega začetka močnejša proza, verjetno zato, ker prevladuje v njihovi folklori. Drugače je bilo pri Evenkih. Prva večja originalna dela – pesnitve so izšla iz folklorne, napisali so jih njeni poznavalci in zbiralci A. Salatkin (1908 – 1943), A. Platonov (1912 – 1939) in G. Činkov (1915 – 1970), vsi Evenki. Z obdelavo folklornih motivov se je začelo tudi ustvarjanje prvega nanajskega pesnika Akima Samara (1916 – 1943). Domača narava, lov, ribolov, jelenoreja, nacionalni običaji in obredi, pravljčni sižeji – vse to je motivika, ki so jo že stoletja uporabljali improvizatorji in pripovedovalci, bila pa je podlaga mnogim prvim primerkom pisane poezije. Tudi v prozi in prvih dramatskih poskusih so najbolj izrazita in prepričljiva tista mesta, ki so povezana s tovrstno motiviko. Evenki so eden redkih severnih narodov, pri katerih še vedno prevladuje poezija.

Vojna je pomenila hud udarec za male severne književnosti. Odesla je življenja K. Kekketyna, A. Samara, N. Saharova, nenških pisateljev N. Vylke in A. Pyrerka, prvega čukotskega pisatelja Tynetegina. Stalinistični teror je posegel po življenjih Jukagira Oduloka in Korjaka L. Žukova, ki sta veliko obetala. V ustvarjanju preživelih pisateljev vojna ni pustila pomembnejših sledi. Napravila pa je veliko zarezo v šolanju novih kadrov. Založniška dejavnost v jezikih Severa se je močno skrčila, kar je bilo tudi posledica velikodržavne stalinistične politike, ki je začela kazati zobe že konec 30. let. V 50. letih se je vendarle pojavilo nekaj novih imen, med katerimi sta zares zasloveli predvsem dve: čukotskega prozaista Jurija Rytheua (r. 1930) in nanajskega pisatelja Grigorija Hodžerja (r. 1929). Z njima se je začelo novo, zrelejše obdobje v literaturah severnih narodov. Rytheu in Hodžer, pozneje pa še Sangi, Šestalov in nekateri drugi, so ustvarili dela, s katerimi so se zapisali v svetovno književnost.¹⁰ Po 20. kongresu KPSZ leta 1956 se je v deželi namreč le nekoliko spremenila klima in leta 1957 so na vrhu sprejeli nekaj ukrepov, s katerimi so pospešili izdajanje umetniške, politične in ljudnoznanstvene literature v severnih jezikih.¹¹

Marca 1961 je v Komarovu pri Leningradu potekala prva konferenca oziroma seminar književnikov iz vrst narodov Severa, pozneje pa je bilo organiziranih še več pisateljskih zasedanj in posvetovanj, ki so imela nalogo pospešiti rast in zorenje mladih literatur. Značilno za mnoga njihova dela 50. in tudi še 60. let je določena enostranost v slikanju domačih razmer v času, ko je še tekel boj za premagovanje zaostalosti, boj z ideologijo šamanstva, z mnogimi predsodki, praznoverjem in patriarhalnimi navadami. Preteklost so nemalokrat upodabljali s poudarjeno črnimi barvami, pri čemer so pogosto skušali zanikati vse, kar ni neposredno služilo propagandi novega v življenju teh nomadov, lovcev, ribičev, ki so morali v nekaj desetletjih napraviti skok čez tisočletja. Takšne klišejske „literature zanikanja“ v 30. letih večinoma še ni bilo.

Jurij Rytheu, ki je leta 1954 končal leningrajsko univerzo, je svoj knjižni prvenec – zbirko novel – izdal leta 1953 (*Ljudje z naše obale*). Kritika ga je takoj visoko ocenila. V 50. letih je izšlo še nekaj njegovih novelističnih zbirk, največji uspeh pa sta mu prinesla prva dva dela trilogije *Čas, ko kopni sneg* (1958, 1960). V teh in v kasnejših delih se je avtorju najbolj posrečil prikaz psiholoških zapletov, ki jih je pri ljudeh s skorajda še prvobitnim mišljenjem in načinom življenja povzročil vdor nove civilizacije. Rytheu razodeva, kako težko so se seznanjevali Čukči z zanje novimi moralnimi kategorijami. V omenjeni trilogiji je avtor razkril življenjsko pot Čukča Rintyna od njegove rojstne jarange (čukotskega prenosnega bivališča, podobnega šotoru) do univerze, v njej pa lahko prepoznamo biografske poteze samega Rytheua. Poglavitno v knjigi je čudovito opisan proces odkrivanja velikega sveta pri dečku iz čukotske nomadske naselbine. Prav to pa je tisto edinstveno, kar je posredoval mladi pisatelj svetovni bralski publiki: omogočil nam je vpogled v duševni svet človeka, ki pomeni živ most med tisočletji, med predzgodovino in sodobnostjo. Umetniško dognano in prepričljivo je podal sliko sveta, ki izginja za vedno, ker tako terja razvoj. Njegovo pisanje ni več črno – belo, v svojem delu je s pridom uporabil bogastvo domačega ljudskega izročila, čukotske ljudske modrosti. Še več, kljub vsej vnemi za uveljavljanje novega in zavzemanju za odpravljanje starega je v tej zrelejši literaturi čutiti bridkost zaradi zavesti, da izginja v življenju malih narodov poleg slabega tudi veliko dobrega, posebno njihova globoko humana morala, ki je daleč od egoizma in individualizma, tako značilnega za sodobno civilizacijo. Hkrati Rytheu in drugi severni pisatelji ne pozabljajo dati priznanja ruski in sovjetski kulturi in civilizaciji, ki jih je pravzaprav iztrgala iz tisočletne stagnacije, ne da bi jih

pri tem zdesetkala ali celo uničila, kot se je to dogajalo s številnimi arhaičnimi kulturami, kadar so prišle v stik s sodobno civilizacijo. To priznanje je zato nedvomno pristno in prepričljivo.¹²

Tretja knjiga trilogije je precej šibkejša od prvih dveh, očitno prav zato, ker ruskih značajev, ruskega leningrajskega okolja Rytheu ni znal psihološko tako zadeti, kakor se mu je posrečilo pri upodabljanju njegovih čukotskih rojakov.

V 60. letih je Rytheu veliko pisal. Objavil je romane *V dolini Malih zajčkov* (1963), *Ajvangu* (1964), *Najlepše ladje* (1967), predvsem pa drugi „veliki“ tekst, roman v dveh delih *Sen v megli* (1969–70). Ploden je bil tudi kot novelist (povesti *Nunivak*, *Sinje polarne lisice*, *Veket in Agnes*, krajše pripovedi *Ljudje severnega sija*).

Roman *Sen v megli* zajema dobo od leta 1910 do 1923 in ima precej mika-ven siže. Mladi kanadski mornar John McLennan je bil ranjen ob čukotski obali med eksplozijo, ko je posadka njegove ladje z dinamitom skušala razbiti led, v katerega so bili vklenjeni. Rešili so ga Čukči, kajti tovariši so odpuli, misleč, da je mrtev. McLennan je le postopno začenjal razumevati in spoštovati svoje nove prijatelje, se življati v povsem tuje in zanj „divje“ okolje. Ko je globlje spoznal prvobitno humano moralo Čukčev, je iskreno začutil, da so mu ti ljudje bratje, saj so ga sprejeli kot enega od svojih. Ni se več hotel vrniti domov, v svet nasilne „bele“ civilizacije, čeprav se mu je ponudila priložnost za to. Tu si je ustvaril dom, družino, tu je bila njegova nova domovina. V njem je prevladalo prepričanje, da je ta svet boljši in pravičnejši, zato je tudi menil, da ga ne bi smeli spreminjati. Čukče je treba pustiti, da živijo kakor doslej, brez šol, brez pridobitev belega človeka. Nazadnje je to mnenje sicer spremenil, vendar je ta sprememba podana psihološko manj prepričljivo.

Rytheu je znan tudi kot pisec esejev, reportažnih in popotnih zapisov. Zlasti pogosto citirajo esejistično – potopisno delo *V naročju čarobne gore* (1972), v katerem avtor spregovori o svojem srečanju z rusko kulturo, o svojih otroških letih pa tudi o svoji vtisih iz Kanade, kjer je bil leta 1967 gost pisatelja Farleya Mowata (ki je leto pred tem potoval po Sibiriji). V teh zapisih primerja usodo kanadskih in aljaških Eskimov in Indijancev z razvojem, ki so ga doživeli severni narodi v Sovjetski zvezi.

V 70. letih je izšla med drugim njegova povest *Rosomahova sled*, romana *Metalka harpune* in *Konec večne zmrzali*, knjiga nenavadnih povesti in razmišljanj *Sodobne legende*, več krajših del. Rytheu piše v čukotščini in svoja dela sam prevaja v ruščino ali pa ustvarja kar v ruščini.

Nanajski pisatelj Grigorij Hodžer (nanajsko: Gerise Heder), ki piše v ruščini, je svojo prvo knjigo objavil l. 1958. To je bila zbirka novel *Prvi premiki*. V njih in pa v povestih *Galebi nad morjem* (1958) ter *Jezero Emoron* (1960) upodablja težave in konfliktna situacije, ki se pojavljajo pri nanajških ribičih in lovcih v času, ko njihov način življenja in njihov pogled na svet doživljata globoke spremembe. Hodžerjev veliki tekst pa je zgodovinska epopeja nanajskega naroda, trilogija *Široki Amur*, za katero je leta 1973 prejel nagrado Gorkega, najvišje literarno priznanje Ruske federacije. Leta 1964 je izšel prvi del z naslovom *Konec velikega doma* (prvi nanajski roman), drugi in tretji del – *Bela tišina* in *Široki Amur* – pa v letih 1967 in 1972. V trilogiji avtor na primeru številne družine Zaksor prikazuje pot Nanajcev od arhaične, razpadajoče rodovne ureditve do socializma, od konca 19. st. do srede tridesetih let 20. stoletja. Delo je hkrati neke vrste umetniška enciklopedija nanajskega življenja.

Tretje veliko ime v literaturah severnih narodov je Nivh Vladimir Sangi (r. 1935). Njegova prva knjiga *Nivške legende* (1961) je zbudila pozornost

Konstantina Fedina, ki je že ob tem folklorističnem zapisu odkril talent prvega nivškega pisca. Sangi je avtor mnogih novel, za katere je značilno lirsko razpoloženje in psihološka poglobljenost. V njih podaja žive slike sahalinske narave, v življenjske zgodbe svojih junakov – lovcev, ribičev, modrih starcev – mojstrsko vpleta legende in izročila. Folklor, ustrezno predelane ljudske tradicije, so sploh podlaga Sangijevega ustvarjanja. Leta 1965 je izdal svoj prvi kratki roman *Lažno zasledovanje* z nezahtevno fabulo (opis lovske sezone), zato pa s tembolj natančno izdelano upodobitvijo treh človeških značajev: dobrega in naivnega starca Lučke, zaletavega, vendar poštenega mladeniča Plarguna in oblastiželjnega, pretkanega individualista Nehana. Značilna za to delo sta notranji monolog in poetska organizacija proze na nekaterih mestih.

Največji Sangijev dosežek pa je roman *Zenitev Kevongov*, panorama življenja Nihov v prvobitni skupnosti. Dogaja se tik pred prvo svetovno vojno na Sahalinu, pripoveduje pa o dramatični usodi nivškega rodu Kevongov, ki se zaman upira kapitalističnemu navalu. Pred podkupovanjem, prilizovanjem, pred silo bogatašev so stoletna izročila, življenjska modrost, pogum in zvestoba nemočni. Zmagujejo zavist, licemerje, individualizem.

Vladimir Sangi takole komentira svoje pisateljsko delo: „Zelo me je motilo, da je v evropski literaturi nastal stereotip literarnega dela o naših krajih in narodih. Ljudje v takšnih delih so bili komaj kaj več kot dodatek k eksotičnemu ozadju visokega Severa ali Daljnega vzhoda. Do svojega dvajsetega leta sem prebral večino tistega, kar je sodobniku bilo dostopnega iz te književnosti, študiral sem dela zgodovinarjev in potopiscev, geografov in folkloristov. Le malokaj me je zadovoljilo, marsikaj pa je zbuvalo željo, da bi globlje, celoviteje in bolj verodostojno razkril življenje, moralna načela malih narodov, posebno Nihov.“¹³

Mansijska literatura je dosegla svoj vrh v pesniku in pisatelju Juvanu Šestalovu (r. 1937). Prvo pesniško zbirko je objavil v mansijskem jeziku že leta 1958, od tedaj pa jih je do danes izšlo še veliko število. Prvi njegov uspeh je bila zbirka *Misne* (1961), ki nas popelje v pravljčni svet mansijskega božanstva – gozdne vile Misne. Šestalov je že od vsega začetka pristno povezan z ljudsko pesniško ustvarjalnostjo, saj je velik poznavalec in ljubitelj bogate mansijske folklore. Zlasti so zanjo značilni miti, v katerih se prepletata poezija in proza, pri čemer se pesmi ne recitirajo, temveč pejejo. Šestalov je l. 1965 izdal svojo prvo povest *Sinji veter nomadstva*. Njegova prva (pa tudi poznejša) proza je izrazito lirična, tako po stilni plati kot po organizaciji materiala. Zanj je značilna asociativnost, metaforičnost in ritmiziranost pripovedi. Trdnega sižerja ni, gre za improvizacijo, za mozaik podob in vtisov, ki jih doživlja mlad mansijski učitelj ob vrnitvi med svoje rojake po dolgi ločitvi. Šestalov skuša pokazati korenite spremembe, ki so nastale v življenju in zavesti Mansijev.

Med njegovo poezijo je posebno odmevala *Poganska pesnitev* (1971). Ocenjujejo jo kot nekakšen ep mansijskega naroda. V njej se na nenavaden način prepletata preteklost in sedanost Mansijev, razmišljanja pesnika o njegovem poslanstvu, iz nje veje pesnikova skrb za usodo sibirsk narave in ljudi, ki so od nje neposredno odvisni; pesnik je sicer ponosen na hiter napredek, na naftno bogastvo, ki ga skriva v sebi sirska zemlja, hkrati pa opozarja na nepremišljeno uničevanje okolja. Avtor je tudi tu s pridom uporabljal stare mansijske legende, modrosti in življenjske resnice, ki jih je organsko vpletel v dele pesnitve. Ta je sicer sestavljena iz številnih krajših in daljših pesmi, ki jih včasih prekinjajo kratki utrinki v poetizirani prozi.

Povest *Ko me je zibalo sonce* (1972) je po ugotovitvah kritikov nedvomno avtobiografska. Po obliki je to lirični dnevnik sina, ki z letalom hiti k bolnemu očetu in se spominja svojega otroštva.

Šestalo v ima zelo resen odnos do pravljice, mita, ljudske pesmi. Z njihovo pomočjo razkriva izvor mansijskega videnja sveta, mansijski nacionalni značaj.

Nenavadno je, da imajo maloštevilni Jukagiri, ki (vsaj uradno) nikoli niso tiskali knjig v svojem jeziku, kljub vsemu književniki, ki pišejo v njem. To velja predvsem za brate Kurilove: Semjona (1935 – 1980), avtorja prvega jukagirskega romana *Hanido in Halerha* (1968 – 1975); Gavriila s pesniškim imenom Uluro Ado (r. 1938), jezikoslovca in avtorja jukagirsko – ruskega slovarja (še ni izšel), obenem pa tudi plodnega pesnika in novelista; Nikolaja, grafika in pesnika. Jukagiri so najbolj arhaičen severni narod, imajo bogato in samobitno folkloro, ki jo je s pridom uporabil S. Kurilov v svojem lirsko – epskem delu *Hanido in Halerha*.

Med nenškimi književniki na prvem mestu običajno omenjajo Leonida Lapcuja (1932 – 1983), avtorja več kot 20 pesniških in proznih zbirk, prevode katerega so izdali v mnogih zahodnih državah. Na Lapcuja, rojenega in odraslega v nomadskem jelenorejskem taboru, je močno vplivala ljudska poezija. Nič manj kot šamane so Nenci spoštovali tudi „hynute“, poklicne pripovednike, dobre poznavalce ljudskih izročil in legend; ti so bili nosilci duhovne kulture naroda, ki je povezovala različne generacije. „Hynuta“ je nadomeščal knjigo. Nanj so se posebej navezali otroci. In umetniška moč Lapcuja je prav v tem, kar je prejel od domačega epa – v metaforičnosti, v slikovitosti. V poeziji narodov Severa je zelo razširjena lirika zvestobe in ljubezni do domačih severnih krajev, prostorne tundre s pasjimi vpregami, šotori, jeleni. Takšne so zlasti pesmi Nenca Vasilija Ledkova.

Med Čukči sta se kot pesnika posebej proslavila Viktor Keulkut (1929 – 1963) in Antonina Kymytval (r. 1938), med Evenki Alitet Nemtuškin (r. 1939), med Eveni jezikoslovec in folklorist Vasilij Lebedev (r. 1934), med Eskimi Jurij Anko (1930 – 1960, samomor), med Dolgani pa prva pesnica Ogdo Aksjonova (r. 1936), ki je prvo dolgansko knjigo objavila leta 1973.

Korjaška literatura, ki je v 30. letih veliko obetala, je bila kmalu zatem nekako spodrezana (čistke, vojna) in danes je domala edini znani korjaški književnik Vladimir Kojanto (r. 1933). Nasprotno pa je v zadnjem času oživel hantska književnost, ki jo predstavljajo pesnik Mikul Šulgin (r. 1940), Roman Rugin (r. 1939), ki poleg poezije piše tudi prozo, Eremej Ajpin, zanimiv mladinski prozaist. Med Nanajci je vredno omeniti pesnika Andreja Passarja (r. 1925) in Georgija Beldy (r. 1931). Celo med Itelmeni, ki so že skoraj povsem asimilirani, se je našel Georgij Pórotov (r. 1933), vnet zbiralec ljudske poezije, ki pa ustvarja tudi sam. V selkupskem jeziku piše učiteljica Taisija Piršina.

Kot smo videli, nekateri severni pisatelji (manjšina) pišejo v ruščini ali pa svoja dela sami prevajajo v ta jezik, kar velja predvsem za Hodžerja, Sangija in Rytheua ter za prozo Šestalova. Toda dejstvo je, da so prav ti avtorji dosegli največje uspehe. Težko pa bi se strinjal z mnenjem, da se takšni talenti, kot so Sangi, Rytheu, Hodžer, v literaturi izražajo raje v ruščini zato, ker da njihovi materini jeziki niso za današnjo rabo dovolj razviti. Navsezadnje so v čukotščino prevedli celo nekatera dela Marxa, Lenina, program KPSZ, druga družbenopolitična besedila. Gre najbrž prej za željo po samostojnosti, kajti malo je ruskih prevajalcev, ki bi dovolj dobro obvladali severne jezike, zato prevajanje nujno zahteva sodelovanje avtorja in prevajalca. Zgodilo se je že, da so se različni prevodi iste pesmi tako razlikovali, da bralec zlepa ne bi ugotovil, da gre za isto delo.¹⁴ Seveda obstajajo ruski jezikoslovci in etno-

logi, strokovnjaki za posamezne jezike, vendar se ti praviloma ne ukvarjajo z leposlovnim prevajanjem. Pri Sangiju gre morda poleg drugega tudi za nujo, saj knjig v nivščini že dolgo nočejo več izdajati, češ da je ljudi z nivškim materinim jezikom premalo, da bi se to splačalo. Upoštevati pa je vsekakor treba še specifično sovjetsko jezikovno situacijo, kjer ruščina zavzema posebno privilegirano mesto in se zato odločajo zanjo tudi nekateri prodorni avtorji iz vrst večjih narodov (npr. Čingiz Ajtmatov – Kirgiz, Olžas Sulejmenov – Kazah in dr.).

Literatura narodov sovjetskega Severa se je formirala praktično šele v povojnem obdobju, dosegla pa je nekaj pomembnih uspehov; njenega prispevka k svetovni kulturni zakladnici ni mogoče zanemarjati: kdor je ne pozna, siromaši samega sebe. Čas bi bil, da se tudi Slovenci seznanimo z njenimi najboljšimi dosežki.

OPOMBE

¹ *Naselenie SSSR*, Moskva 1980 (rezultati popisa prebivalstva leta 1979).

² Gl. Silvo Torkar, *O malih narodih sovjetskega Severa*. Glasnik slovenskega etnološkega društva, 1982, št. 4, str. 125 – 130.

³ *Novaja žizn' narodov Severa*, Moskva 1967, str. 8

⁴ Isaev M.I., *Jazykovoe stroitel'stvo v SSSR*, Moskva 1979, str. 220.

⁵ Belenkov I.F., *Razvitie pečati na jazykah narodov Severa*, v knjigi *Osuščestvlenie leninskoj nacional'noj politiki u narodov Krajnego Severa*, Moskva 1971, str. 121.

⁶ Prav tam, str. 138.

⁷ Bratstvo, Novosibirsk 1982, str. 193, intervju z vodjo oddelka za narodnosti Severa pri vladi Jakutske ASSR H.A. Grigorjevom. Izjava lahko zbujajo začudenje, če vemo, da so v itelmskem, ketskem, selkupskem jeziku že v 30. letih izšli tako abecedniki kot učbeniki. Gl. Belenkov I.F., nav. delo, str. 121.

⁸ *Kratkaja literaturnaja enciklopedija*, zv. 5, Moskva 1968, str. 399.

⁹ Bikmuhametov R., *Roždennye Oktjabrëm*, Voprosy literatury, 1961, št. 11.

¹⁰ Proza J. Rytheua je prevedena v 50 jezikov (M. Voskobožnikov, *Vyzvannaja k žizni Oktjabrëm*, Zvezda, 1967, št. 8, str. 199) od tega v 21 sovjetskih (*Istorija sovjetskoj mnogonacional'noj literatury*, zv. 5, Moskva 1974, str. 755; podatek je iz l. 1968).

¹¹ *Istorija sovjetskoj. . .*, zv. 5, str. 753.

¹² Stanič Janez, *Tri zova iz divljine*, Start, 22. 2. 1978, str. 64.

¹³ Sangi Vladimir, *Ženit'ba Kevongov*, Moskva 1978, str. 296.

¹⁴ Švejcer V., *Načalo puti*, Novyj mir, 1958, št. 12, str. 248.

OSTALI VIRI

Rytheu J., *Izbrannoe (v 2-h tomah)*, Moskva 1981.

Šestalov J., *Izbrannoe*, Leningrad 1976.

Sijanie Severa (Sbornik rasskazov narodov Severa), Moskva 1978.

Stihi poetov Severa, Moskva 1978.

Poljarnaja zvezda, Jakutsk, 1983, št. 3.

Sangi V., *V carstve vladyk*, Moskva 1973.

Varlamova I., *Obajanie dostovernosti*, Novyj mir, 1970, št. 8, str. 247.

Tugolukov V.A., *Kto vy, Jukagiry?* Moskva 1979.

Zborniki Pečat' v SSSR v 1971 (1973, 1978, 1980, 1981) godu.